

DANIEL KALINOWSKI

MAJAKI I PRZEBUDZENIE PRL W KASZUBSKIEJ PAMIĘCI KULTUROWEJ

CICHE ODGŁOSY PRL-U

Rok 1989 dla kaszubskojęzycznej literatury pięknej nie przyniósł diametralnych zmian, choć wyczuwało się już zjawiska kulturowe, które zapowiadały przemiany w stylu myślenia i pisania, co najsilniej wyraził w swej prozie Jan Drzeżdżon¹. Kaszubska liryka, epika i dramat rozwijały się w swoim własnym tempie, częściowo tylko odzwierciedlając ogólnopolskie zjawiska, co wynikało z faktu, iż po drugiej wojnie światowej model państwa jednonarodowego i socjalistycznego nie sprzyjał wykształceniu się statusu wysokiej jakości oraz ilości wydawanej przez kaszubskie środowisko literatury². Przez zaledwie kilka lat istniało wydawane jeszcze przed II wojną czasopismo „Zrzesz Kaszëbskô” (1945-1947), potem powstało krótkotrwałe „Kaszëbë” (1957-1961), lecz były to periodyki o ograniczonych przez cenzurę możliwościach wyrażania myśli. Niektórzy z autorów artykułów tam drukowanych byli nawet śledzeni przez Urząd Bezpieczeństwa.

Dr hab. DANIEL KALINOWSKI – prof. nadzw. w Instytucie Polonistyki Akademii Pomorskiej w Słupsku; e-mail: danielkalinowski@op.pl

¹ Najnowsze ujęcie kaszubskojęzycznej twórczości tego twórcy odnajdziemy w: D. KALINOWSKI, *Biografie Drzeżdżona*, [w:] J. DRZEŹDŻON, *Twórczość kaszubska*, oprac. M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk 2016, s. 5-38 oraz TENŻE, *Oczy (na) Drzeżdżona*, 39-100.

² Zobacz ujęcia statusu literatury kaszubskiej w różnych dziesięciatkach XX i XXI wieku: F. NEUREITER, *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Gdańsk 1982; J. DRZEŹDŻON, *Współczesna literatura kaszubska 1945-1980*, Warszawa 1986; S. JANKE, *Kaszëbskô proza ôd 1989 roku*, „Acta Cassubiana” 2007, s. 68-74; A. KUIK-KALINOWSKA, *Tatczëzna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk-Słupsk 2011; J. BORZYSZKOWSKI, *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011; D. KALINOWSKI, *Wiosna wciąż odnawiana oraz Kwiat przekwita*, [w:] TENŻE, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 164-187.

Jedynym właściwie czasopiśmem, które od lat sześćdziesiątych stale przedstawiało kaszubskie racje kulturowe, była „Pomerania” (od 1963 roku), która jednak wcale nie akcentowała problematyki artystycznej, a raczej kwestie społeczno-kulturalne³. Ograniczona siła mediów prasowych potwierdziła się również w liczbie publikacji kaszubskojęzycznych, których nie można omawiać w bogatej różnorodności autorów czy tematyki na wzór jakiejś innej literatury narodowej Europy Środkowej. Oczywiście trzeba mieć świadomość, że kaszubszczyzna w swej odmienności językowej, istotnej dla niewielkiej liczebnie grupy odbiorców (w narodowym spisie powszechnym z początku XXI wieku kaszubską tożsamość deklarowało ok. 300 tys. osób⁴) nie miała ze względów kulturowo-politycznych silnego poparcia zewnętrznego, a zatem nie można się po niej spodziewać spektakularnych osiągnięć publicystyczno-artystycznych⁵

Obrazy form istnienia PRL w medium literatury kaszubskojęzycznej powstającej po 1989 roku, które można by uznać za artystyczny opis rzeczywistości, są bardzo rzadkie. W tym zakresie przywołać da się zaledwie trzy nazwiska literatów: Stanisława Pestkę (1929-2015), Stanisława Jankego (ur. 1956) oraz Artura Jabłońskiego (ur. 1970), którzy zdecydowali się na głębszą charakterystykę kulturowo-polityczną. Inni autorzy kaszubszy, choć istnieli w obiegu publikacyjnym, nie zajmowali się tą tematyką, częściej dotykając kwestii zgoła innych, bardziej prywatnych, środowiskowych, ewentualnie rodzinno-tożsamościowych, lecz bez chęci czy ambicji wartościowania odchodzących w przeszłość stosunków politycznych⁶. PRL jako forma organizacyjna państwa a jednocześnie zestaw problemów tożsamościowych, politycznych czy ekonomicznych⁷ zdawała się nie

³ Charakterystyka tematyczno-ideowa „Pomeranii”, np.: K. OSTROWSKI, „*Pomerania*” na tle czasopiśmiennictwa kaszubsko-pomorskiego, Gdańsk 1980 a zwłaszcza opisy zawarte w jubileuszowym zbiorze: *50 lat z Pomeranią*, red. E. Szczesiak, Gdańsk 2013. Całościowe ujęcie czasopiśmiennictwa kaszubskiego: *Od „Skórby” do „Stegně”. 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego*, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk 2017.

⁴ Komentarz na temat spisu powszechnego z punktu widzenia Kaszubów w kilku artykułach „Pomeranii” w marcu-maju 2011 roku. Zob. zwł.: B. SYNAK, *Czarno-żółta tożsamość*, „Pomerania” 2011, nr 3, s. 12-14 oraz Ł. GRZĘDZICKI, *Jest nas wielu*, „Pomerania” 2012, nr 4, s. 3.

⁵ Nie można zatem w stosunku do literatury kaszubskiej zastosować tak szerokiego opisu przekształceń ideowo-artystycznych, jakie poczynili np. J. Sławiński (*Zanik centrali*, „Kresy” 1994, nr 2, s. 14-16) i P. Czapliński (*Powrót centrali. Literatura w nowej rzeczywistości*, Kraków 2007).

⁶ Na pograniczu autobiografii i faktografii znajdują się Bolesława Jażdżewskiego trzytomowe *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*, w których bardzo dobitnie autor zaznacza swój stosunek do czasów PRL-u. Jednakże nie można tego uznać za głos wszystkich Kaszubów. Zob. seria: B. JAŹDŻEWSKI, *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”. Cz. 1: 1921-1943*, Gdańsk 1992; *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”. Cz. 3: Okres powojenny*, Gdańsk 1999; *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”. Cz. 2: Mój udział w drugiej wojnie światowej*, Gdańsk 2002.

⁷ Zob. przekrojowe prace o kondycji literatury w PRL-u: (*Nie*)ciekawa epoka? *Literatura i PRL*, red. H. Gosk, Warszawa 2008; *Literatura czasów PRL-u o PRL-u*, red. M. Karwala, B. Serwatka,

dotyczyć Kaszubów-twórców w zwierciadle ich twórczości. Głównymi problemami literatury kaszubskiej były natomiast sprawy rozgrywające się w dalekiej historycznej przeszłości albo w okresie wojennej zawieruchy I i szczególnie II wojny światowej. Nawet jeśli realia lub kreacje wydarzeń literackich dotyczyły lat powojennych, kaszubscy artyści słowa unikali wartościowania rządów Bolesława Bieruta, Władysława Gomułki, Edwarda Gierka, Stanisława Kani czy Wojciecha Jaruzelskiego. Nie wchodząc w tego typu dyskusje ideologiczne, stale jednak podkreślali przywiązanie do ziemi rodzinnej, swojego odrębnego języka komunikacji oraz zbiorowego doświadczenia historycznego Kaszubów.

Nie znaczy to, że obraz PRL-u zupełnie nie pojawił się w literaturze kaszubskiej. Otóż zaistniał, tyle że w piśmiennictwie tworzonym przed rokiem 1989. Można tutaj wspomnieć o utworach, które napisali Franciszek Sędzicki⁸, Leon Roppel⁹, Jan Rompski¹⁰, Hubert Suchecki¹¹, Jan Piepka¹² oraz Stefan Fikus¹³, którzy reagovali na nowe porządki społeczno-polityczne, w których częściowo akceptowali, ale i niekiedy znowu krytykowali socjalistyczny model Polski i Kaszub.

Kraków 2011; *Potrzeba sacrum. Literatura polska okresu PRL-u*, red. M. Ołdakowska-Kuflowa, W. Felski, Lublin 2012; T. OLSZEWSKI, *Między przelomami. O literaturze ostatniej dekady PRL-u*, Warszawa 2015; K.J. STRYJSKI, *Cztery dekady i pół. Szkice z dziejów Polski Ludowej*, Katowice 2017.

⁸ Najnowsze wydanie utworów kaszubskojęzycznych i ich interpretacja w wydaniu: F. SĘDZICKI, *Utwory kaszubskie*, oprac. M. Cybulski, wstęp J. Schodzińska, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2014.

⁹ Zob. tom: PIĘTÓW TÓNA (L. ROPPEL), STASZKÓW JAN (J. PIEPKA), *Nasze stroně. Wybór wierszy i opowiadań kaszubskich*, Warszawa 1955. Interpretowałem tę twórczość w artykule: D. KALINOWSKI, *Literatura kaszubska i socrealizm. Przyciąganie i odpychanie*, [w:] *Regionalizm literacki. Historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski, E. Rybicka, Kraków 2017, s. 84-103.

¹⁰ Chodzi tutaj zwłaszcza o dramat Rompskiego *Zemia*. O utworach scenicznych Rompskiego w nowszym ujęciu: D. KALINOWSKI, *Dramaturgia Jana Rompskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. ROMPSKI, *Dramaty kaszubskie*, oprac. A. Kuik-Kalinowska, D. Kalinowski, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 5-44.

¹¹ Pod uwagę można w tym miejscu wziąć sztuki: *Wrężo* (1952), *Rebockie wesele* (1953), *Jedzeme na łów* (1955), *W rebockiej checzy na półwyspie helszczim* (1956). Zob. interpretacje: D. KALINOWSKI, *Hubert Suchecki. Zapomniany dramaturg kaszubski*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 134-145.

¹² Z utworów Piepki z tematem realiów PRL-u warto przywołać wspomniany już wcześniej tomik *Nasze stroně* oraz dramat *Choróbsko. Komedia*, Gdańsk 1968. O biografii twórcy: *Pro memoria Jan Piepka (1926-2001)*, zebrał, oprac. wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013; o twórczości scenicznej: D. KALINOWSKI, *Jasna strona codzienności. Sztuki teatralne Jana Piepki*, „Acta Cassubiana” 2015, nr XVII, s. 181-198.

¹³ Fikus pozostawił po sobie tysiące (sic!) stron tekstów. Z dramatów społeczno-obyczajowych trzeba wspomnieć: *Strach. Teatralnô sztëka w dwuch aktach*, [w:] *Antologio kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, red. i wybór B. Ugowska, Gdańsk 2011, s. 357-485 albo dostępne tylko w zbiorach muzealnych: *A śmierć nie przëchòdò; Czë jó z tim chłëpa blòs móm; Podzàka na staresc; Uwàżijta – przindze Gwiòzdzka; Obarchniali jadą; Oedprawa baniewëch* oraz *A nasz tata nie jidze?* Interpretacja utworów: D. KALINOWSKI, *Moralistyka w przeróżnych odcieniach. Dramaturgia Stefana Fikusa*, „Nasze Pomorze” 2014 [2015], nr 16, s. 169-196.

Trzymając się ram interpretowanej dzisiaj literatury kaszubskiej powstałej po 1989 roku, warto zapytać, dlaczego tak skromnie pojawiały się w niej opisy rzeczywistości PRL-u? Z jednej strony stało się tak z racji przemian społeczno-politycznych oraz ideowo-estetycznych, które doprowadziły w latach dziewięćdziesiątych i na przełomie XX i XXI wieku do przetasowań generacyjnych w środowisku kaszubskim. Część literatów nowego pokolenia nie do końca zamierzała pisać o PRL-owskiej przeszłości Polski i Kaszub, gdyż właściwie musiałyby przedstawiać obrazy słabości kondycji własnego środowiska. Z drugiej strony trzeba dostrzec fakt, że inna część nowopowstałej grupy działaczy i twórców nawiązujących do postaw tzw. zrzeszyńców¹⁴ i podkreślająca etniczno-narodowy czynnik tożsamości kaszubskiej, widząc w odrębności językowej, własnych mitach kulturowych oraz ogólnoeuropejskiej idei federacjonizmu szansę na przetrwanie i rozbudowę kaszubskość, nie była na tyle silna (środowisko czasopism „Tateżna” i „Ódroda”)¹⁵, aby wystąpić z konsekwentnym programem literackim. Obydwa czynniki, czyli przekształcenia pokoleniowe oraz silniejsze podkreślanie etniczności, nie wywołały natychmiastowej reakcji literackiej i musiało upłynąć kilka a nawet kilkanaście lat, zanim pojawiły się artystyczne reprezentacje, które już w odmiennej sytuacji kulturowej mogły opisać realia PRL-u.

BŁYSKI PRZYSZŁOŚCI (STANISŁAW JANKE)

Stanisław Janke debiutował jako autor kaszubskojęzyczny pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku, natomiast jako twórca większej formy prozatorskiej w trudnym dla literatury kaszubskiej okresie po stanie wojennym¹⁶. Dodatkowo proza Jankego pojawiła się na drugim, może i trzecim planie wobec dominującej wówczas epiki Jana Drzeżdżona i wydania jego najambitniejszej, powojennej kaszubskiej powieści *Twarz Smętka*¹⁷. Janke nie zamierzał realizować się w stylu

¹⁴ Najnowsze ujęcie tego ugrupowania w wydaniu: J. TREPCZYK, A. LABUDA, J. ROMPSKI, S. BIESZK, F. GRUZA, F. MARSZAŁKOWSKI, *Poezja zrzeszyńców*, oprac. H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013.

¹⁵ Zob. wypowiedzi: A. JABŁOŃSKI, D. SZYMIKOWSKI, *Kaszubski ruch narodowy. Próba historycznego zarysu*, <http://www.kaszubsko.com/kaszubski-ruch-narodowy.html>; D. KALINOWSKI, *Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tateżna” i „Ódroda”*, „Porównania” 2014, nr 14, s. 137-150.

¹⁶ Pełny opis twórczości Jankego zawarty jest w pracy zbiorowej: *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann, M. Tamkun, Bolszewo 2016. Tam właśnie ujęcie biograficzne: D. MAJKOWSKI, *Najważniejsze wątki w biografii literackiej autora „Liskawice”* (s. 19-28) oraz tekst interpretacyjny: D. KALINOWSKI, *Kaszëbskò stegna Stanisława Jankego*, (s. 29-44).

¹⁷ Jan Drzeżdżon w latach osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych zintensyfikował kaszubski profil swojej twórczości, mocniej również zaangażował się w działalność społeczną, pisząc

poetyki surrealizmu, bardziej skłaniając się ku nowej formule realizmu etnograficznego oraz obyczajowego. I w tym właśnie układzie warto ujrzyć powieść *Łiskawica*¹⁸, niemal zupełnie zignorowaną w czasie wydania¹⁹, a i później ledwie zauważoną²⁰. Stało się tak, ponieważ ówczesne życie polityczne miało dla kaszubskich środowisk społecznych większe znaczenie, niż psychologiczno-obyczajowe i tożsamościowe rozterki głównego bohatera utworu.

W aspekcie opisywanego w powieści czasu i obrazu PRL-u należy wyjść od tego, że narracja utworu prowadzona jest z perspektywy kaszubskiego dziecka, rozwijającego się fizycznie i duchowo gdzieś na głębokiej prowincji w latach sześćdziesiątych XX wieku²¹. Zasadniczy protagonistą utworu – Marcin Kluka – w procesie mentalnościowego rozwoju przechodzi przez doświadczenia ciężkiej codziennej pracy w gospodarstwie rolniczym, rozterki religijne, pierwsze kontakty ze światem odmiennej płci, by dotrzeć do pierwocin świadomości politycznej. W takim kaszubskim *Bildungsroman*, zaangażowanej powieści etnicznej, własny dom bohatera raz wygląda jako przestrzeń bezpieczeństwa, a raz, ze względu na prowincjonalne usytuowanie, skazuje go na samotność. Sygnały ze świata zewnętrznego spoza kaszubskiej wioski, choć obce i niejasne, zapowiadają jakąś przyszłość i lepszy czas.

Czas dzieciństwa Marcina to czas PRL-owskiej stabilizacji. Wioska o znaczącej nazwie Piekło (nazwa rzeczywista na Kaszubach, ale i symboliczna w świecie utworu) jest już murowana, zaopatrzona w elektryczność (s. 21), szkołę podstawową (s. 23) i wciąż działa w niej PGR (s. 58). Do miejscowości przyjeżdża wszakże człowiek z zewnątrz – dziennikarz – literat Makarewicz. On to uświadamia dziecięcemu bohaterowi, że chłopak mieszka na terenach, które mają jakąś historię, że były już przez innych badane i opisywane (s. 63). Prawdziwie poruszające otrzeźwienie polityczne dla Marcina pojawiło się wszakże dopiero wówczas, kiedy konsekwencje trójmiejskich wypadków grudnia 1970 roku dotarły

artykuły o podmiotowej edukacji na Kaszubach. Zob. *Jana Drzeżdżona niedokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna. Trzë dokôze Jana Drzeżdżóna a kaszëbizna w szkole*, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995, a nade wszystko kaszubskojęzyczna powieść J. DRZEZDŻON, *Twarz Smętka*, Gdańsk 1993.

¹⁸ S. JANKE, *Łiskawica*, Gdańsk 1989.

¹⁹ M. FRYDA, *Błyskawica*, „Zbliżenia” 1989, nr 31, s. 7.

²⁰ R. DRZEZDŻON, *Łiskawica*, „Kurier Wejherowski” 2001, nr 5, s. 5.

²¹ Powieści Jankego można rozpatrywać w dyskursie etnicznym, inspirując się pracami teoretycznymi Eugenii Prokop-Janiec, *Etniczność*. ([w:] *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*, red. M.P. Markowski, R. Nycz, Kraków 2016, s. 409-432); *Etnopoetyka*, ([w:] *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, red. T. Walas, R. Nycz, Kraków 2012, s. 185-228) oraz *Powieść etnograficzna a kultury mniejszości* (tamże, s. 541-564).

także i do kaszubskiej wsi (s. 124). Stało się tak za sprawą śmierci wuja młodocianego bohatera powieści, który, pojechawszy do pracy w stoczni, zginął od kul milicji strzelającej do robotników. W postrzeganiu chłopca sprawa ze śmiercią wuja wygląda bardzo tajemniczo, dowiaduje się o tym w nocy, za sprawą wizyty nieznanego, który o tragicznym wydarzeniu informuje ciotkę półsłówkami i obcesowo²². Najważniejsza dla ideowego wymiaru powieści jest reakcja chłopca. Po usłyszeniu wiadomości o śmierci wuja postanawia on spalić całą wioskę. Wówczas to wybrzmiewa tytuł utworu Jankego – (*Łiskawica*, pol. błyskawica). Pożar niszczy dzieciństwo, które nie objawiło się Marcinowi radością i pełnią, lecz złem i ograniczeniem. Zagłada osady o nazwie Piekło zapowiada uwolnienie w sferze mentalnościowej i terytorialnej.

Druga kaszubskojęzyczna powieść Stanisława Jankego to *Żółti kam*, wydana w 2014 roku²³, choć najpierw opublikowana po polsku w 1998²⁴. Autor sam dokonał przekładu, a zatem można sądzić, że utwór był dla niego szczególnie ważny, wart także wersji kaszubskojęzycznej. Dla kontekstu PRL-owskiego to epika o tyle znacząca, że obrazuje realia końca lat siedemdziesiątych i początek osiemdziesiątych. *Żółti kam* wśród kilku motywów tematycznych zawiera także opisy rozwoju kaszubskiego ruchu tożsamościowego oraz zawiązywanie się NSZZ „Solidarność”, a zatem w całościowym wymiarze znaczeniowym budzenie się świadomości obywatelskiej, która będzie prowadziła Kaszubów do uwolnienia się od ucisku państwa socjalistycznego. Wszystkie te wydarzenia, choć opisywane w utworze fikcyjnym, mają silne związki z biografią Jankego, a zatem można je traktować jako kaszubską kryptoautobiografię²⁵.

Główną postacią utworu jest Albin Biały – wiejski młodzieniec. Chłopak wychowuje się bez ojca, który po dojściu przez komunistów do władzy odsunął się od życia publicznego (s. 13). Z czasem Albin przekształca się w mężczyznę, dostaje pracę w wiejskiej bibliotece i spędza czas na rutynowych sprawach

²² Wszystkie te elementy narracji mają swoje poparcie w rzeczywistych wydarzeniach grudnia 1970 roku. Autor powieści przedstawił je także jako publicysta. Zob.: S. JANKE, *Kaszubski grudzień 1970*, Gdynia 2016.

²³ TENŻE, *Żółti kam*, Gdynia 2014.

²⁴ TENŻE, *Żółty kamień*, Gdańsk 1998.

²⁵ Pojawia się w tej powieści problem łączenia się perspektywy autora wewnętrznego i autora zewnętrznego, narratora oraz bohatera głównego. Zob. rozważania np.: M. CZERMIŃSKA, *Autobiografia i powieść czyli pisarz i jego postacie*, Gdańsk 1987, s. 14-39. Dla aury powieści etnograficznej ważne jest również, aby dostrzec proces ujawniania się własnego głosu bohatera. To ważny składnik emancypowania się kaszubskiej podmiotowości spoza politycznej opresji PRL-u. Zob. ogólnoteoretyczne uwagi H. DUĆ-FAJFER, *Etniczność a literatura*, [w:] *Kulturowa teoria literatury* 2, s. 433-450.

egzystencjalnych. Przebywanie wszakże wśród książek, organizowanie spotkań z różnymi pisarzami powoduje, że Białk staje się obiektem zainteresowania Urzędu Bezpieczeństwa jako ten, który otacza się nieprawomyślnymi politycznie ludźmi (s. 22). Jego polityczną edukację pogłębia miejscowy emerytowany nauczyciel, za sprawą którego młodzieniec usłyszał o aktach przemocy, jaką zafundowało swoim obywatelom opresyjne państwo (np. w czasie grudniowych zamieszek w 1970 r.). Od nauczyciela dostaje również nielegalne wydawnictwa, które otwierają mu oczy na policyjny sposób kontroli społeczeństwa polskiego i skłaniają do coraz głośniejszej krytyki takich porządków, jak brak swobód obywatelskich, represje wobec opozycji, czy morderstwa polityczne (s. 29). Po jednym z ideowych sprzeciwów Białk został ciężko pobity, co jednoznacznie wskazywało, jaki go czeka los jako mieszkańca wioski i pracownika szkolnej biblioteki.

W kolejnych częściach powieści główny bohater na skutek przypadkowych wydarzeń i przyjęcia fałszywej tożsamości staje się dziennikarzem w trójmiejskiej redakcji prasowej, w której ma być specjalistą od spraw kaszubskich. Przed Białkiem ujawniają się niezdrowe stosunki międzyludzkie, partyjne układy zawodowe, zależność wobec służb bezpieczeństwa i niemal powszechne karierowiczostwo. Największe znaczenie ma wszakże dla niego poznawanie rodzimej tradycji kaszubskiej, o której część polskich dziennikarzy ma w najlepszym przypadku mgliste pojęcie, zaś najczęściej wykazuje przesady i niechęć (s. 60). Białk oddelegowany do raportowania redaktorowi pisma o sprawach kaszubskich wchodzi w samo centrum ówczesnych dyskusji o kaszubszczyźnie. Dzięki wyjazdom, rozmowom i lekturom poznaje PRL-owskie zachowania i strategię, które pozwalają Kaszubom kultywować idee regionalistyczne, lecz w stale reglamentowany sposób i ciągle traktowany przez ówczesną władzę partyjną i państwową z podejrzliwością, niczym przykłady separatyzmu. Główny bohater zauważa nie tylko obsesje urzędników czy wykonawców prawa państwa socjalistycznego, ale także ograniczenia środowiskowe samych Kaszubów. Mimo tego typu odkryć Białk zamierza rozwijać swoją samoświadomość i zdaje się, że już niedługo dojdzie do zerwania z sytuacją noszenia maski i młody dziennikarz przemieni się w jawnie występującego opozycjonistę.

Powieść Jankego w zobrazowaniu awansu chłopskiego młodzieńca w nowoczesnym mieście, w zarysowaniu konieczności ukrywania swej prawdziwej tożsamości etnicznej opisuje zjawisko szersze, w którym znalazła się spora część

kaszubskiej inteligencji lat osiemdziesiątych XX wieku²⁶. W znaczeniach poetyki normatywnej wypadaloby określić utwór jako historyczno-paraboliczny²⁷, gdyż pojawiające się w powieści nawiązania do międzywojennego regionalizmu kaszubskiego czy do wydarzeń z działalności Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego przynajmniej częściowo mają swoje potwierdzenie w źródłach historycznych. Podobnie jest w odniesieniu do obywatelskiego ruchu antysocjalistycznego, który w powieści został przedstawiony realistycznie. Sam wszakże powieściowy Albin Biały wygląda na uniwersalnego bojownika o wolność przekonań i wyraziciela potrzeb ogólnoludzkich. W optyce powieści etnograficznej powieść Jankego odśladania PRL jako czas niepełnego tożsamościowego życia i braku swobód obywatelskich. Mieszkańcy Kaszub, poddani presji warunków ekonomicznych oraz politycznych, najczęściej nie mają odwagi, aby zmanifestować swoje identyfikacyjne wybory. Muszą przyjmować społeczne maski, adaptować obce modele życia, wreszcie posługiwać się nieswoim językiem, aby zostać zaakceptowanymi przez polityczną i narodową większość. Dopiero przy ogólnopństwowych, antysocjalistycznych ruchach obywatelskich Kaszubi nabierają odwagi i przekonania w sens pracy nad samorozwojem. Wyzbywając się kompleksu pochodzenia, odkrywając swoją autentyczność, wchodzą na wyższy poziom własnej osobowości i zbiorowej tożsamości.

POEZJA O WARTOŚCIACH (STANISŁAW PESTKA)

Twórczość poetycka Stanisława Pestki to skomplikowany amalgamat świata literatury antycznej, romantycznej i współczesnej, wyrażony w języku kaszubskim²⁸. Można go określić jako najbardziej ambitny w tradycji kaszubskiej zestaw dyskusji światopoglądowych i estetycznych z filozofami i poetami kultury europejskiej. Poeta pozostawił po sobie zaledwie trzy tomiki poezji, ale za to na tyle

²⁶ Opisy tych zjawisk m.in.: B. SYNAK, *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Gdańsk 1998; C. OBRACHT-PRONDZYŃSKI, *Kaszubi – Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002.

²⁷ O cechach stylistycznych utworów historyczno-parabolicznych w szerokim, pozakaszubskim kontekście: M. GŁOWIŃSKI, *Porządek, chaos, znaczenie. Szkice o powieści współczesnej*, Warszawa 1968, s. 72-85; M. KISIEL, *O modelu literatury nowoczesnej*, [w:] *Październik '56. Odwilż i przelom w życiu literackim i kulturalnym Polski*, red. A. Kulawik, Kraków 1996, s. 40-50.

²⁸ Przekrojowe opisy jego twórczości: F. NEUREITER, *Historia literatury kaszubskiej*, s. 262-264; J. DRZEŹDŻON, *Współczesna literatura kaszubska 1945-1980*, s. 123-128; J. SAMP, *Jan Zbrzyca wśród poetów kaszubskich*, [w:] *Z zaborskiego matecznika. O Stanisławie Pestce - Janie Zbrzyca*, Gdańsk 2008, s. 21-33; A. KUIK-KALINOWSKA, *Tatczężna. Literackie przestrzenie Kaszub*, s. 200-202, 266-268.

głębokiej, że dostrzega się w niej: po pierwsze postromantyczny zestaw figur artystycznych, wiążących piszący podmiot z naturą²⁹, po drugie obrazy relacji pomiędzy człowiekiem i historią³⁰ i po trzecie zbiór motywów tworzących ideę odpowiedzialności podmiotu i zbiorowości etnicznej³¹.

W świetle interesującego nas literackiego przedstawienia czasów PRL-u w literaturze kaszubskiej najbardziej zajmujący jest trzeci zbiorek poezji pt. *Wieczórny widnik* (pol. wieczorny blask) będący swoistym podsumowaniem drogi artystycznej Jana Pestki³². Tom wydany na początku XXI wieku zaistniał w literaturze kaszubskiej na zasadzie ważnego aktu przewartościowania rodzimej tradycji. W czasie publikacji tomiku w 2002 roku znajdowała się ona w zdecydowanie innej sytuacji społeczno-politycznej i mentalno-estetycznej, aniżeli przed 1989 rokiem. Z jednego punktu widzenia, w wyniku przemian polityczno-społecznych „okrągłego stołu” zdawało się, że dokonano się wreszcie otwarcie przestrzeni wolności myśli i swobody wymiany idei, z innej jednak perspektywy, możliwości liberalnej komunikacji i łatwość przepływu wszelkich idei wywoływały banalizację, powierzchowność oraz zatarcie się podstaw kultury chrześcijańskiej³³. *Wieczórny widnik* stawał się w takim układzie propozycją opisu przemian tradycji europejskiej, sformułowaną w języku kaszubskim, traktowaną jako jeszcze jeden sposób wyrażania własnych racji kulturowych tuż obok ogólnowiatowych, wielkich dyskursów tożsamościowych³⁴.

²⁹ O ogólnoeuropejskich kontekstach tej koncepcji: B. ANDRZEJEWSKI, *Przyroda i język. Filozofia wczesnego romantyzmu w Niemczech*, Warszawa–Poznań 1989; M. JANION, *Kuźnia natury*, Gdańsk 1994, s. 20-nast.; E. KOLBUSZEWSKA, *Romantyczne przeżywanie przyrody. Znaczenia, wartości, style zachowań*, Wrocław 2007.

³⁰ Weźmy prace o tej tematyce, np. M. ŻMIGRODZKA, M. JANION, *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978; *Style zachowań romantycznych. Propozycje i dyskusje sympozjum*, red. M. Janion, M. Zielińska, Warszawa 1986; M. RUDAŚ-GRODZKA, *Sfinks słowiański i mumia polska*, Warszawa 2013.

³¹ Można w tym miejscu odwołać się do rozważań poetologicznych (W. SZTURC, *Dialektyka fragmentu i duchowej pełni*, [w:] TENŻE, *Ironia romantyczna. Pojęcie, granice i poetyka*, Warszawa 1992) lub filozoficznych (L. MIODOŃSKI, *Całość jako paradygmat rozumienia świata w myśli niemieckiej przelomu romantycznego*, Wrocław 2001).

³² J. ZBRZYCA, *Wieczórny widnik*, red. S. Janke, oprac. graf. J. Misiak, Gdańsk 2002.

³³ Ów specyficzny czas społeczno-polityczny lat dziewięćdziesiątych XX wieku i wejście w wiek XXI opisywali z szerokiej perspektywy socjologicznej wspomniani już: B. Synak (*Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*) i C. Obracht-Prondzyński (*Kaszubi. Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*). Można jeszcze dodać: M. MAZUREK, *Język, przestrzeń, pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Gdańsk 2010; N. DOŁOWY, *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010.

³⁴ Kwestię ową akcentuje E. Puzdrowski (*Poezja to nie tylko muszelka słowa*, [w:] J. ZBRZYCA, *Wieczórny widnik*, s. 163), a także R. Ciemiński (*Widziane z Gdańska*, „Naji Gòchë. Magazyn regionalny społeczno-kulturalny” 2002, nr 2, s. 45-46).

Pośrednią formą krytyki PRL-u i wyrażeniem autentycznego wzorca literatury kaszubskiej jest w *Wieczórnym widniku* postać Jana Trepczyka³⁵. Przedstawienie go w wierszu *Piesniodzej z Wejrowa* (pol. pieśniarz z Wejherowa)³⁶ polega na przytoczeniu kilku obrazów poetyckich, w których wygląda on na kontynuatora modernistycznych jeszcze dokonań poetyckich Aleksandra Majkowskiego. Jest w takiej postawie zawarta duma ze „starożytności” kaszubskich i poromantyczne marzenia o podmiotowości Kaszubów. Trepczyk w opisie Pestki wygląda na tego, kto rozumiał zarówno dawne losy książąt pomorskich (Gryfitów), jak i zmieniające się międzywojenne i powojenne stosunki społeczno-polityczne XX wieku. Jednoznacznie pozytywny obraz Jana Trepczyka, zawarty w wierszu Pestki, zdaje się kończyć dawne PRL-owskie dyskusje nad separatyzmem kaszubskim, którego przedstawicielem wedle niektórych badaczy literatury kaszubskiej oraz decydentów politycznych byli zrzeszeni i ten właśnie liryk, kompozytor i autor słownika³⁷. Także zresztą i inne wiersze z tego tomu (*Nordowô ôkrãtniczka* albo *Całi snopk jaskrotë*) są pośrednią formą rozprawiania się z negatywnymi stereotypami dotyczącymi języka kaszubskiego jako rzekomo niemogącego w pełni wyrazić sfery uczuć czy też wyrafinowanych form religii bądź filozofii, które to opinie pojawiały się w dyskusjach literackich i naukowych³⁸.

Dużo mocniejszym przykładem poezji ideowo zaangażowanej jest wiersz Stanisława Pestki *Kródzzy do Pòlsczy?* (pol. krócej do Polski?)³⁹. Jeśli można streszczać poezję, trzeba zauważyć zarysowaną w utworze kulturową sytuację przełomu porozumień sierpniowych, które w świecie Pestki świadczyły o schyłku rządów socjalistycznych i nadejściu rzeczywistej demokracji. Liryk nie jest jednak ideologiczną pobudką, czy manifestacją programową. Podmiot literacki od

³⁵ Wydawnictwem, które podsumowuje dotychczasowy namysł nad działalnością tego literata kaszubskiego, jest praca zbiorowa: *Méster Jan (1907-1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017. Zob. zwłaszcza w kontekście PRL-u artykuł S. Formelli, *Kryptonim „Działacze”. Inwigilacja Jana Trepczyka przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa do 1956 r.*, [w:] *Méster Jan (1907-1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 27-58.

³⁶ J. ZBRZYCA, *Piesniodzej z Wejherowa*, [w:] TENŻE, *Wieczórny widnik*, s. 30-32.

³⁷ O taką działalność podejrzewał zrzeszyciów Andrzej Bukowski, najważniejszy chyba badacz kultury Kaszub od lat powojennych aż do początku lat dziewięćdziesiątych. Zob.: A. BUKOWSKI, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950, s. 291-298.

³⁸ Bardzo dobrze to obrazuje dyskusja, jaką toczono w latach sześćdziesiątych nad tłumaczeniem powieści Aleksandra Majkowskiego, *Žécé i przigodě Remusa*. Zob. np.: A. BUKOWSKI, *Remus w krzywym zwierciadle Lecha Bądkowskiego*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1965, nr 13, s. 195-214; L. BĄDKOWSKI, *Czyste jak zwierciadło Pana Bukowskiego*, „Literary” 1966, nr 12, s. 28-29.

³⁹ J. ZBRZYCA, *Kródzzy do Pòlsczy?*, [w:] TENŻE, *Wieczórny widnik*, s. 52-54.

początku zaznacza swój dystans do wielu nowych proroków demokracji, zaświadczać tym samym, że w czasach PRL-u nie wykształciła się silna polska czy kaszubska klasa polityczna, której przedstawiciele potrafiliby sformułować uniwersalne cele polityczne. Nawet wizyty papieża Jana Pawła II w Polsce są przez nowe elity rządzących krajem rozumiane opacznie i, zamiast wyciągać nauki duchowe z kazań Ojca świętego, stawiają mu oni coraz to nowe pomniki, które nie mają w sobie poruszającej inspiracji.

Podobną sytuację niedojrzałości politycznej elity przystępującej do rządzenia w Polsce po 1989 roku zarysowuje Stanisław Pestka w liryku *Nowotni* (pol. Nowocześni)⁴⁰. Podmiot z przekąsem zauważa nachalny patriotyzm nowych przywódców, retoryczne wezwania pełne pychy i buty przemawiających, które nie tyle świadczą o prawdziwym przywiązaniu do dobra publicznego, ile raczej do wielkiego egoizmu i prywaty. „Nowocześni” patrioci są w świetle wiersza kaszubskiego poety kolejnymi przykładami szlacheckiego sobiepaństwa, nie zaś autentycznej pracy na rzecz innych. Dojście do władzy nowych środowisk nie uszczęśliwia przeciętnego mieszkańca kraju, tylko raczej pozwala nowym decydom odreagować dawną, PRL-owską sytuację opresji i zniewolenia. Obecne podjęcie rządzenia zamiast być wprowadzeniem klarownej zasady sprawiedliwości, wreszcie wolnej od PRL-owskiego mitu przewodniej roli Partii, staje się zaledwie możliwością dokonania politycznego rewanzu.

Oczywiście, jak na lirykę przystało, utworów poetyckich Pestki nie można sprowadzić do opisu polityki przelomu roku 1989, w tym i do opisów kulturowej sytuacji PRL-u. Jednakże jego poezja niczym liryka romantyczna zawierała artystyczne reakcje na ówczesne przemiany cywilizacyjne. Kaszubski poeta za pomocą metafor i epitetów stawał się specyficznym krytykiem, który przez głosy zachęty albo dezaprobaty określał wartość danej postawy czy zjawiska. Stanisław Pestka w realizowanych przez siebie przestrzeniach literackich (poezja, publicystyka, działalność animatorska) brał odpowiedzialność za napisane i wygłoszone słowo, odwołując się do ideałów oraz etosu humanistyki wolnej od zależności politycznej⁴¹. Konsekwentnie, choć nie zawsze szczególnie fertycznie, wyrażał

⁴⁰ Tamże, s. 55-56.

⁴¹ Pestka jako krytyk literacki kilkakrotnie formułował dłuższe wypowiedzi o kondycji literatury pomorskiej i kaszubskiej, odnajdując dla niej uniwersalne, nie zaś tylko uczuciowo-regionalne konteksty zob. np. jego autorstwa: *Drogi i bezdroża literatury regionalnej*, [w:] *Regionalizm w sztuce*, Gdańsk 1972, s. 19-44; *Stan i perspektywy pamiętnikarstwa na Pomorzu*, Wdzydze 1972, s. 3-18; *Piśmiennictwo kaszubsko-pomorskie a kultura literacka regionu*, „Pomerania” 1975, nr 5, s. 3-8; *W zwierciadle beletrystyki*, „Pomerania” 1986, nr 1, s. 25-29 oraz nr 2, s. 20-23.

swoje stanowisko w dyskusjach tożsamościowych, podkreślając stale wagę kaszubskich racji kulturowych. Miał przy tym ambicje, aby omawiać swoją własną tradycję kulturową nie tyle w etnicznym osamotnieniu, ile raczej w porównaniu do statusu innych Słowian, szczególnie głęboko rozważając stosunek do form kultury polskiej⁴². Nie tworzył płomiennych manifestów, ale intelektualną lirykę, której znaczenia czasami objaśniał w swoich tekstach autobiograficznych, co pozwala dzisiejszemu interpretatorowi zrozumieć, jak w czasach PRL-u można było spełniać się w ruchu kaszubskim, balansując pomiędzy rzeczywistymi potrzebami swojego środowiska a ograniczeniami systemu politycznego⁴³.

KASZUBSKA KONCEPCJA NARODU (ARTUR JABŁOŃSKI)

Proza Artura Jabłońskiego jest faktem w literaturze kaszubskiej świeżym i być może jeszcze za wcześnie, aby decydować się na jednoznaczne oceny. Najsilniej jednak wiąże się ona z problematyką powojennego i współczesnego życia społeczno-politycznego oraz sytuacją kulturowo-mentalnościową Kaszubów, a zatem pozwala wyznaczyć kilka najnowszych kaszubskojęzycznych reakcji na rzeczywistość PRL-u. Poza tym jest zróżnicowana formalnie i tematycznie, śmiało dialogując z najnowszymi trendami tradycji polskojęzycznej⁴⁴.

Od 2013 do 2015 roku Jabłoński tworzył kaszubską trylogię tożsamościową, na którą składają się powieści *Namerkôny*, *Smùgã* oraz *Fényks*. Zawiera ona w sobie charakterystykę historycznych i kulturowych losów Kaszubów, kondycję rodzimej obyczajowości i systemu wartości. Obraz, jaki wyłania się z powieści, dotyczy najczęściej wydarzeń od lat osiemdziesiątych XX wieku do 2015 roku, przedstawiając aspekty zarówno ogólnopolskie, jak i ściśle kaszubskie, które wypowiedziane są z perspektywy narratora sytuującego się w aurze wyraziciela ogólnokaszubskiej racji kulturowej i politycznej. Jabłoński stale zaznacza, w ślad za

⁴² Wspomina o tym Grzegorz Schramke w artykule: *Utwory poetyckie Jana Zbrzycy po polsku. Cele tłumaczenia z języka kaszubskiego i trudności w pracy translatorskiej*, [w:] *Tłumaczenia z kaszubskiego. Osoby, techniki i perspektywy*, red. D. Kalinowski, Gdańsk–Wejherowo 2015, s. 117-118.

⁴³ We wspomnieniach Stanisława Pestki pt. *Czas i pamięć* odnaleźć możemy biograficzne oraz estetyczne rozważania dotyczące rozumienia literatury, a także objaśnienia intencji intelektualnych twórców konkretnych utworów głównie z tomu *Wieczórny widnik*, natomiast w tekście *Diariusz prezesa ZK-P (Fragmenty z lat 1976-1983)* informacje o społecznych i politycznych uwarunkowaniach ówczesnego ruchu kaszubskiego. Zob. *Z zaborskiego matecznika*, s. 145-180 oraz 181-351.

⁴⁴ Różnego typu wątki tej prozy omawiałem w tekście: D. KALINOWSKI, *Nowy naród nad Bałtykiem? Kaszubskie powieści Artura Jabłońskiego*, „Porównania” 2014, nr 15, s. 295-310.

młodokaszubami, zrzeszycami oraz Jankem i Pestką, że kwestia kaszubska nie jest jedynie aktem regionalizmu w ramach kultury polskiej, lecz kolejną manifestacją słowiańskiego ducha, głosem jeszcze jednego narodu. To zatem szerszy problem europejski, współbrzmiący z dzisiejszymi aspiracjami narodów bezpaństwowych jak Baskowie, Bretończycy czy Fryzowie⁴⁵. Od strony artystyczno-ideowej najważniejsza jest w powieściach Jabłońskiego figura narratora, artysty-pośrednika, pisarza-medium oraz ideologa-interpretatora, który naznacza opisywany świat akceptowanymi przez siebie wartościami, wyrażanymi przez postacie głównych bohaterów-aktywistów kaszubskich⁴⁶.

Pierwsza powieść Artura Jabłońskiego pt. *Namerkôny* (pol. naznaczony)⁴⁷ to opis dojrzewania ideowego głównego bohatera do zmanifestowania swojej kaszubskiej narodowości. Można wszakże uważać tę prozę za twórczość fikcjonalną z silnym kluczem autobiograficznym, ponieważ nieprzypadkowo Jabłoński w czasie bliskim opisywanemu w powieści pełnił funkcję jednego z najważniejszych liderów ruchu kaszubskiego. Był działaczem, który po przekształceniach społeczno-administracyjnych, wynikających z „okrągłego stołu” i następujących później wyborów samorządowych, dążył do unarodowienia działań politycznych, edukacyjnych i kulturowych na Kaszubach. W utworze odkryć można krytyczne spojrzenie na współczesne (w końcu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych) społeczeństwo pomorskie, które według narratora nie jest zbiorowością połączoną autentycznymi więzami mentalnościowymi, tylko z zewnątrz płynącą organizacją państwową, forującą powierzchowną kulturę ogólnopolską, zaś marginalizującą kaszubską.

Druga z powieści Jabłońskiego pt. *Smùgã* (pol. z boku)⁴⁸ fabularnie związana jest przede wszystkim z realiami końca XX i początków XXI wieku. Bohater

⁴⁵ Nie jest to element fikcjonalny, tylko rzeczywiste działania mniejszości narodowych i etnicznych, podejmowane w skali europejskiej. Opisuje je np. N. Dołowy-Rybińska, (*Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużycanie, Kaszubi*, Warszawa 2011).

⁴⁶ Jest to zatem bardzo ważna figura, szczególnie mocno podkreślająca etniczność powieści, zbliżona do tej, którą omawiał Stephen Greenblatt w artykule *Pośrednik*, (przeł. K. Karpinowicz, M. Łukowska, [w:] TENŻE, *Poetyka kulturowa. Pisma wybrane*, red. i wstęp K. Kujawińska-Courtney, Kraków 2006, s. 195-254).

⁴⁷ A. JABŁOŃSKI, *Namerkôny*, Gdynia 2013. Zob. recenzje: A. KOZYCZKOWSKA, *Kulturowe znakowanie człowieka. Szkic na marginesie książki „Namerkôny” Artura Jabłońskiego*, „Ričník Ruskoj Bursy” 2013, s. 201-210; D. KALINOWSKI, *Klucz czy wytrych*, [w:] TENŻE, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 95-104 oraz artykuł językoznawczy: J. TREDER, *Język i idea prozy A. Jabłonszczégò pt. „Namerkôny”*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. II, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 199-218.

⁴⁸ A. JABŁOŃSKI, *Smùgã*, Gdynia 2014. Recenzja powieści: D. KALINOWSKI, *Kaszubski bohater tragiczny?*, [w:] TENŻE, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 108-113.

utworu żyje w czasach, kiedy brak już opresyjnych dla Kaszubów stosunków społecznych, lecz stale utrzymują się wśród polityczno-administracyjnych decydentów państwowych stereotypy co do lojalności mieszkańców kaszubskich miasteczek i wsi. Koncepcja „okrągłego stołu” roku 1989 i oddanie władzy przez rząd socjalistyczny opozycji nie przyniosły wedle narratora rzeczywistych i głębokich zmian na Pomorzu. Dalej panuje powszechna nieufność i korupcja, zaś główny bohater utworu – Gerat – niczym romantyczny idealista musi zmagać się z samotnością, niezrozumieniem i podejrzliwością Polaków. Dzieje się tak wedle narratora, ponieważ od nastania PRL-u prowadzona była konsekwentna polityka polonizacji Kaszub, co przyniosło efekt w postaci kompleksu kulturowego Kaszubów i wmówionego im przeświadczenia, iż, aby osiągnąć awans w ogólnopolskiej sferze, należy porzucić swoje rodzime pochodzenie, język i wartości⁴⁹.

Trzecia powieść z kaszubskiej trylogii tożsamościowej pojawiła się pod znaczącym symbolicznie mianem *Fényks*⁵⁰. W sensie fabularnym dotyczy najnowszego, wręcz dzisiejszego pokolenia ludzi poszukujących swojego tożsamościowego „ja”. Najbardziej wyrazistą postacią jest tutaj młoda dziewczyna – Greta, wychowywana bez negatywnego wpływu warunków kulturowych PRL-u. Jednakże poza nią występuje w powieści kilka figur (awatarów) mężczyzny – Jana (w tym jej ojciec), które za każdym razem wyrażają losy Kaszubów w danym momencie historycznym. Czasy PRL-u to w powieściowym opisie okres zdławienia kaszubskiego ducha narodowego, przemoc mentalna a nawet fizyczna w szkołach, które kształciły nie samoświadomych obywateli, lecz posłusznych władzy wykonawców idei budowania jednonarodowego państwa. Polska Ludowa była także formą kulturowego kolonializmu, jaki narzucało Kaszubom państwo polskie za sprawą unifikowania językowego, religijnego i mentalnego, realizowanego metodycznie za pomocą niekaszubskich nauczycieli, urzędników i coraz to nowych mieszkańców Pomorza nie mających etnicznych relacji z tym regionem.

Skrótowo dokonane opisy powieści Jabłońskiego wyraźnie informują, że czynnik ideowo-polityczny jest w nich bardzo ważny, zaś przeszłość XIX i XX wieku traktowana jest jako czas wielkiej próby, podczas której wykuwa się narodowość. Okres zwalczania kaszubskości przez państwo pruskie, międzywojenną sanację, a w końcu PRL-owskie realia życia powojennego, to dla narratora

⁴⁹ Szerzej o kwestii: D. KALINOWSKI, *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębała, Kraków 2015, s. 259-273.

⁵⁰ A. JABŁOŃSKI, *Fényks*, Gdynia 2015. Recenzja: D. KALINOWSKI, *Gryf w Feniksa przemieniony*, [w:] *TENŻE, Sylwa kaszubskie*, s. 145-153.

elementy kolonizatorskie. Jabłoński, budując taką konstrukcję narratora, wprowadzał w powieść czynniki etnograficzno-narodowe, stawał się w snuciu opowieści uczestniczącym obserwatorem, kimś, kto przedstawia problematykę od wewnątrz, niczym głos zagrożonego wyniszczeniem ludu. Styl takiej narracji przypomina powieść tubylczą, w której dochodzi do zmanifestowania się dyskursu mniejszościowego, którego przedstawiciele i ich racje wywalczają dla siebie przestrzeń kulturowej władzy w ideowych zmaganiach z decydencką (tutaj polską) większością⁵¹.

Dzieje się tak za sprawą różnego typu mityzacji i heroizacji. Oto w pierwszej powieści pojawiają się figury ludzkich dusz-ptaków, które wnikają w ciała bohaterów w procesie swoistej metempsychozy, w drugiej powieści sensacyjne czy obyczajowe partie utworu przeplatane są wizjami kosmicznego porządku i utożsamieniem się bohaterów z pradawnymi słowiańsko-kaszubskimi bóstwami i personifikowanymi siłami natury. W końcu w trzecim utworze z trylogii tożsamościowej w figurze feniksa zobrazowana została tradycja kaszubska, która mimo złych okoliczności geopolitycznych oraz ciągłego zagrożenia utraty identyfikacji stale odradza się w nowych generacjach Kaszubów⁵². Kaszubskość racji ideowej została tutaj nie tylko uzewnętrzniona przez odwoływanie się do rezerwuaru własnych mitów i symboli, ale także przez sięgnięcie do wyobrażeń kultury śródziemnomorskiej, co ma wyprowadzić problematykę identyfikacyjną z ciasnego kręgu lokalności ku europejskości.

W sferze mityzowania i heroizowania umieszczeni zostali także główni protagoniści powieści. To ludzie, którzy poświęcają swoje szczęście, karierę, związki rodzinne na ołtarzu sprawy kaszubskiej. Nie są naiwnymi folklorystami czy działającymi jedynie w najbliższym otoczeniu przyjaciół i znajomych intelektualistami, ale aktywistami szerzącymi swój kaszubski patriotyzm na arenie ogólnopolskiej i europejskiej. Są nawet gotowi ponieść ofiarę z własnego życia, byle tylko pozostawić szlachetny wzorzec działania dla następnych pokoleń. Pojedynczy bohater danej powieści, zaprezentowany jako ofiara czy heros, jest zresztą reprezentantem i orędownikiem większej zbiorowości. Czasy pruskie, sanacyjne

⁵¹ O tego typu narracji w odniesieniu do literaturoznawstwa: C. GEERTZ, „Z punktu widzenia tubylca”. *O naturze antropologicznego rozumienia*, [w:] TENŻE, *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków 2005, s. 63-77; J. CLIFFORD, *Kłopoty z kulturą. Dwudziestowieczna etnografia, literatura i sztuka*, przeł. E. Dżurak, J. Iracka, E. Klekot, M. Krupa, S. Sikora, M. Sznajderman, Warszawa 2000.

⁵² Zob. o tej cesze literatur mniejszościowych grup etnicznych np. E. KLEDZIK, „Necessary fictions” w *polskiej prozie po 1989 roku*, [w:] *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy środkowo-wschodniej. Polska, Ukraina, Węgry, Słowacja*, red. B. Bakula, Poznań 2015, s. 413-429.

i PRL-owskie uczyniły ze wszystkich Kaszubów ofiary kulturowej opresji i dopiero lepsza przyszłość może tę sytuację zmienić. Wiktyimizacja w powieściach Jabłońskiego stoi zatem w towarzystwie z mityzowaniem, co współtworzy rodzaj aury wzniosłości, w której objawia się kwestia kaszubskiej identyfikacji⁵³. Uwznioślanie w omawianych utworach jest wszakże dawkowane z umiarem, pojawia się głównie jako antyteza dla postaci ludzi ograniczonych, działających w krótkiej perspektywie kariery zawodowej, zdobywania dóbr materialnych i konformizmu. Opis tego typu postaci dokonuje się raczej z perspektywy powieści nurtu *political fiction*. Wówczas widzimy lekko zarysowane figury karierowiczów, urzędników, funkcjonariuszy, słowem, bezrefleksyjnych wykonawców poleceń kulturowego hegemonu. Czasy PRL-u pozwoliły Jabłońskiemu utworzyć – alternatywną wobec akademickiej i powszechnie akceptowanej – historię ruchu kaszubskiego, w której inaczej się stawia akcenty, a nade wszystko uwypukla się kulturową kolonizację Kaszub ze strony polszczyzny, która powstrzymuje samorozwój rdzennych mieszkańców Pomorza⁵⁴.

*

PRL w literaturze pięknej, formułowanej w języku kaszubskim, nie jest najczęstszym motywem tematycznym w utworach powstałych po roku 1989. Kilka przykładów prozatorskich Stanisława Jankego i Artura Jabłońskiego w epice oraz Stanisława Pestki w liryce wystarcza do tego, aby zarysować główne funkcje ideowe Polski Ludowej. Z obrazów literackich tej twórczości wynika, że bez wątpienia był to dla Kaszubów kolejny akt doświadczenia bycia kolonizowanym, okres trudny, zły oraz uniemożliwiający samorozwój⁵⁵. Janke zaznacza, że jedynie strategia mimikry pozwalała przetrwać kulturowo Kaszubom w ówczesnym układzie

⁵³ O strategiach narracyjnych tego typu prozy zob. H. GOSK, *Opowieści „skolonizowanego/kolonizatora”*. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku, Kraków 2010.

⁵⁴ O tych kwestiach z perspektywy polskiego literaturoznawstwa zob. J. KURCZEWSKA, *Nowoczesne doświadczenie narodowe (z różnorodnością teraźniejszości w tle)*, [w:] *Nowoczesność jako doświadczenie*, red. R. Nycz, A. Zeidler-Janiszewska, Kraków 2006, s. 221-248; P. CZAPLIŃSKI, *Resztki utopii. Literatura najnowsza i wymyślanie przyszłości*, [w:] *Nowe dwudziestolecie (1989-2009). Rozpoznania. Hierarchie. Perspektywy*, red. H. Gosk, Warszawa 2010, s. 40-79.

⁵⁵ Możliwości, ale i niebezpieczeństwa wynikające z odczytywania literatury kaszubskiej w świetle badań postkolonialnych zaznaczyłem w kilku tekstach, np. D. KALINOWSKI, *Kaszuby a badania postkolonialne*, [w:] *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*, red. M. Mikołajczak, E. Rybicka, Kraków 2012, s. 115-134.

sprawowania władzy przez większościowe środowiska polityków skażonych socjalizmem. Jabłoński jeszcze bardziej podkreśla opresyjność dawnych PRL-owskich stosunków społecznych w Polsce, zarysowując heroiczną ofiarność kaszubskich aktywistów narodowych. Prozaicy ci przemilczają jednak to, że Polska Ludowa umożliwiła Kaszubom dokonanie także skoku cywilizacyjnego i kulturowego, choć odbywało się to przy jednoczesnym „ponoszeniu kosztów” w postaci porzucania kaszubskich korzeni kulturowych. Pestka w najbardziej metaforyczny sposób ukazuje pozorne wartości socjalizmu i materializmu PRL-u, które okazywały się szkodliwe nie tylko dla Kaszubów, ale wszystkich mieszkańców Europy Środkowej. Zagrożenie polegało nie tylko na kulcie fałszywie pojmowanej pracy, lecz także na propagowaniu bierności bezmyślności.

Z przywoływanych trzech propozycji literackich wynika, że zdecydowana większość Kaszubów lawirowała pomiędzy oczekiwaniami władzy administracyjno-politycznej PRL-u a własnymi chęciami emancypacyjnymi i potrzebami podmiotowości. Nie znaczy to jednakże, że był to wyłącznie czas upadku. Z literackich opisów wyłania się również pozytywne przesłanie, wyrażone obrazami tego, iż nawet wówczas Kaszubi potrafili wypracować dla siebie choćby namiastkę wolności i wciąż utrzymywali poczucie kulturowej odrębności.

BIBLIOGRAFIA

Podmiotowa:

50 lat z Pomeranią, red. E. Szczesiak, Gdańsk 2013.

DRZEŹDŻON J., *Twarz Smętka*, Gdańsk 1993.

DRZEŹDŻON J., *Twórczość kaszubska*, oprac. M. Cybulski, wstępy D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2016

FIKUS S., *Strach. Teatralnô sztëka w dwuch aktach*, [w:] *Antologió kaszëbsczi dramë. Spòd strzechë na binã*, red. i wybór B. Ugowska, Gdańsk 2011, s. 357-485.

FIKUS S., *Cëż jò z tim chłëpa blòs mòm; Podzãka na staresc; Uważijta – przindze Gwiôzdzka; Obarchniali jadq; Oedprawa baniewëch oraz A nasz tata nie jidze? – maszynopisy* w zbiorach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie.

JABŁOŃSKI A., *Namerkôny*, Gdynia 2013.

JABŁOŃSKI A., *Smùgã*, Gdynia 2014.

JABŁOŃSKI A., *Fényks*, Gdynia 2015.

Jana Drzeżdżona niedokończony tryptyk społeczny a edukacja regionalna. Trzë dokôze Jana Drzeżdżóna a kaszëbizna w szkole, red. K. Kossak-Główczewski, Gdańsk 1995.

JANKE S., *Łiskawica*, Gdańsk 1989.

JANKE S., *Żółty kamień*, Gdańsk 1998.

- JANKE S., *Żółti kam*, Gdynia 2014.
- JANKE S., *Kaszubski grudzień 1970*, Gdynia 2016.
- JAŻDŻEWSKI B., *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*. Cz. 1:1921-1943, Gdańsk 1992.
- JAŻDŻEWSKI B., *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*. Cz. 3:Okres powojenny, Gdańsk 1999.
- JAŻDŻEWSKI B., *Wspomnienia kaszubskiego „gbura”*. Cz. 2: Mój udział w drugiej wojnie światowej, Gdańsk 2002.
- PESTKA S., *Czas i pamięć*, [w:] *Z zaborskiego matecznika. O Stanisławie Pestce – Janie Zbrzycy*, red. J. Borzyszkowski, Gdańsk 2008, s. 145-180.
- PESTKA S., *Diariusz prezesa ZK-P (Fragmenty z lat 1976-1983)*, [w:] *Z zaborskiego matecznika*, s. 181-351.
- PIEPKA J., *Choróbsko. Komedia*, Gdańsk 1968.
- PIĘTÓW TÓNA (L. ROPPEL), STASZKÓW JAN (J. PIEPKA), *Nasze stroně. Wybór wierszy i opowiadań kaszubskich*, Warszawa 1955.
- SĘDZICKI F., *Utwory kaszubskie*, oprac. M. Cybulski, wstępy J. Schodzińska, D. Kalinowski, M. Cybulski, Gdańsk 2014.
- SUCHECKI H., *Wręje* (1952), *Rebockie wesele* (1953), *Jedzeme na łów* (1955), *W rebockiej checzy na półwyspie helszczim* (1956) – w zbiorach Muzeum Piśmiennictwa i Muzyki Kaszubsko-Pomorskiej w Wejherowie
- TREPCZYK J., LABUDA A., ROMPSKI J., BIESZK S., GRUCZA F., MARSZAŁKOWSKI F., *Poezja zrzeszyców*, oprac. tekstów H. Makurat, wstępy J. Borzyszkowski, D. Kalinowski, H. Makurat, Gdańsk 2013.
- ZBRZYCA J. (właśc. S. PESTKA), *Wieczórny widnik*, red. S. Janke, oprac. graf. J. Misiek, Gdańsk 2002.

Przedmiotowa:

- ANDRZEJEWSKI B., *Przyroda i język. Filozofia wczesnego romantyzmu w Niemczech*, Warszawa–Poznań 1989.
- BĄDKOWSKI L., *Czyste jak zwierciadło Pana Bukowskiego*, „Litery” 1966, nr 12, s. 28-29.
- BORZYSZKOWSKI J., *O historii literatury kaszubskiej i jej twórcach*, Gdańsk 2011.
- BUKOWSKI A., *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.
- BUKOWSKI A., *Remus w krzywym zwierciadle Lecha Bądkowskiego*, „Gdańskie Zeszyty Humanistyczne” 1965, nr 13, s. 195-214.
- CIEMIŃSKI R., *Widziane z Gdańska*, „Naji Gòchë. Magazyn regionalny społeczno-kulturalny” 2002, nr 2, s. 45-46.
- CLIFFORD J., *Kłopoty z kulturą. Dwudziestowieczna etnografia, literatura i sztuka*, przeł. E. Dżurak, J. Iracka, E. Klekot, M. Krupa, S. Sikora, M. Sznajderman, Warszawa 2000.
- CZAPLIŃSKI P., *Powrót centrali. Literatura w nowej rzeczywistości*, Kraków 2007.
- CZAPLIŃSKI P., *Resztki utopii. Literatura najnowsza i wymyślanie przyszłości*, [w:] *Nowe dwudziestolecie (1989-2009). Rozpoznania. Hierarchie. Perspektywy*, red. H. Gosk, Warszawa 2010, s. 40-79.
- CZERMIŃSKA M., *Autobiografia i powieść czyli pisarz i jego postacie*, Gdańsk 1987.
- DRZEŹDŻON J., *Współczesna literatura kaszubska 1945-1980*, Warszawa 1986.

- DRZEŹDŻON R., *Liskawica*, „Kurier Wejherowski” 2001, nr 5, s. 5.
- DOŁOWY N., *Kaszubi z Pomorza*, Gdynia 2010.
- DOŁOWY-RYBIŃSKA N., *Języki i kultury mniejszościowe w Europie: Bretończycy, Łużyczanie, Kaszubi*, Warszawa 2011.
- DUĆ-FAJFER H., *Etniczność a literatura*, [w:] *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, red. T. Walas, R. Nycz, Kraków 2012, s. 433-450.
- FORMELLA S., *Kryptonim „Działacze”. Inwigilacja Jana Trepczyka przez komunistyczny aparat bezpieczeństwa do 1956 r.*, [w:] *Méster Jan (1907-1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017, s. 27-58.
- FRYDA M., *Błyskawica*, „Zbliżenia” 1989, nr 31, s. 7.
- GEERTZ C., „*Z punktu widzenia tubylca*”. *O naturze antropologicznego rozumienia*, [w:] GEERTZ C., *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, przeł. D. Wolska, Kraków 2005, s. 63-77.
- GŁOWIŃSKI M., *Porządek, chaos, znaczenie. Szkice o powieści współczesnej*, Warszawa 1968, s. 72-85.
- GOSK H., *Opowieści „skolonizowanego/kolonizatora”. W kręgu studiów postzależnościowych nad literaturą polską XX i XXI wieku*, Kraków 2010.
- GREENBLATT S., *Pośrednik*, przeł. K. Karpinowicz, M. Łukowska, [w:] S. GREENBLATT *Poetyka kulturowa. Pisma wybrane*, red. i wstęp K. Kujawińska-Courtney, Kraków 2006, s. 195-254.
- GRZĘDZICKI Ł., *Jest nas wielu*, „Pomerania” 2012, nr 4, s. 3.
- JABŁOŃSKI A., SZYMIKOWSKI D., *Kaszubski ruch narodowy. Próba historycznego zarysu*, <http://www.kaszebsko.com/kaszubski-ruch-narodowy.html>.
- JANION M., *Kuźnia natury*, Gdańsk 1994.
- JANKE S., *Kaszëbskô proza òd 1989 rokù*, „Acta Cassubiana” 2007, s. 68-74.
- KALINOWSKI D., *Biografie Drzeżdżona; Oczy (na) Drzeżdżona*, [w:] J. DRZEŹDŻON, *Twórczość kaszubska*, oprac. M. Cybulski, D. Kalinowski, Gdańsk 2016, s. 5-100.
- KALINOWSKI D., „*Czarno-złota tożsamość. Kaszubocentryczne periodyki „Tatczężna” i „Ódroda”*”, „Porównania” 2014, nr 14, s. 137-150.
- KALINOWSKI D., *Dramaturgia Jana Romskiego. Tematy, idee, techniki*, [w:] J. ROMPSKI, *Dramaty kaszubskie*, oprac. J. Treder, wstępy D. Kalinowski, A. Kuik-Kalinowska, J. Treder, Wejherowo–Gdańsk 2009, s. 5-44.
- KALINOWSKI D., *Gryf w Feniksa przemieniony*, [w:] D. KALINOWSKI, *Sylwa kaszubskie*, s. 145-153.
- KALINOWSKI D., *Hubert Suchecki. Zapomniany dramaturg kaszubski*, „Biuletyn Rady Języka Kaszubskiego” 2015, s. 134-145.
- KALINOWSKI D., *Jasna strona codzienności. Sztuki teatralne Jana Piepki*, „Acta Cassubiana” 2015, nr XVII, s. 181-198.
- KALINOWSKI D., *Kaszëbskô stegna Stanisława Jankego*, [w:] *Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann i M. Tamkun, Bolszewo 2016, s. 29-44.
- KALINOWSKI D., *Kaszubskie kompleksy kulturowe (z centrum i prowincją w tle)*, [w:] *Centra – peryferie w literaturze polskiej XX i XXI wieku*, red. W. Browarny, E. Rybicka, D. Lisak-Gębala, Kraków 2015, s. 259-273.

- KALINOWSKI D., *Kaszubski bohater tragiczny?* [w:] D. KALINOWSKI, *Sylwa kaszubskie*, Słupsk–Gdańsk 2017, s. 108-113.
- KALINOWSKI D., *Kaszuby a badania postkolonialne*, [w:] *Nowy regionalizm w badaniach literackich. Badawczy rekonesans i zarys perspektyw*, red. M. Mikołajczak, E. Rybicka, Kraków 2012, s. 115-134.
- KALINOWSKI D., *Klucz czy wytrych*, [w:] D. KALINOWSKI, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 95-104.
- KALINOWSKI D., *Literatura kaszubska i socrealizm. Przyciąganie i odpychanie*, [w:] *Regionalizm literacki. Historia i pamięć*, red. Z. Chojnowski, E. Rybicka, Kraków 2017, s. 84-103.
- KALINOWSKI D., *Moralistyka w przeróżnych odcieniach. Dramaturgia Stefana Fikusa*, „Nasze Pomorze” 2014 [2015], nr 16, s. 169-196.
- KALINOWSKI D., *Nowy naród nad Bałtykiem? Kaszubskie powieści Artura Jabłońskiego*, „Porównania” 2014 [2015], nr 15, s. 295-310.
- KALINOWSKI D., *Wiosna wciąż odnawiana oraz Kwiat przekwita*, [w:] D. KALINOWSKI, *Raptularz kaszubski*, Gdańsk 2014, s. 164-187.
- KISIEL M., *O modelu literatury nowoczesnej*, [w:] *Październik '56. Odwilż i przelom w życiu literackim i kulturalnym Polski*, red. A. Kulawik, Kraków 1996, s. 40-50.
- KLEDZIK E., „Necessary fictions” w polskiej prozie po 1989 roku, [w:] *Dyskurs postkolonialny we współczesnej literaturze i kulturze Europy środkowo-wschodniej. Polska, Ukraina, Węgry, Słowacja*, red. B. Bakuła, Poznań 2015, s. 413-429.
- KOLBUSZEWSKA E., *Romantyczne przeżywanie przyrody. Znaczenia, wartości, style zachowań*, Wrocław 2007.
- KOZYCZKOWSKA A., *Kulturowe znakowanie człowieka. Szkic na marginesie książki „Namerkôny” Artura Jabłońskiego*, „Ričník Ruskoj Bursy” 2013, s. 201-210.
- KUIK-KALINOWSKA A., *Tatczężna. Literackie przestrzenie Kaszub*, Gdańsk–Słupsk 2011.
- KURCZEWSKA J., *Nowoczesne doświadczenie narodowe (z różnorodnością teraźniejszości w tle)*, [w:] *Nowoczesność jako doświadczenie*, red. R. Nycz, A. Zeidler-Janiszewska, Kraków 2006, s. 221-248.
- Literatura czasów PRL-u o PRL-u*, red. M. Karwala, B. Serwatka, Kraków 2011.
- MAJKOWSKI D., *Najważniejsze wątki w biografii literackiej autora „Liskawice”, Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann, M. Tamkun, Bolszewo 2016, s. 19-28.
- MAZUREK M., *Język, przestrzeń, pochodzenie. Analiza tożsamości kaszubskiej*, Gdańsk 2010.
- Méster Jan (1907-1989). Praca monograficzna o Janie Trepczyku*, red. W. Frankowska, Wejherowo 2017.
- MIODOŃSKI L., *Całość jako paradygmat rozumienia świata w myśli niemieckiej przelomu romantycznego*, Wrocław 2001.
- NEUREITER F., *Historia literatury kaszubskiej. Próba zarysu*, przeł. M. Boduszańska-Borowikowa, Gdańsk 1982.
- (Nie)ciekawa epoka? Literatura i PRL*, red. H. Gosk, Warszawa 2008.
- OBRACHT-PRONDZYŃSKI C., *Kaszubi – Między dyskryminacją a regionalną podmiotowością*, Gdańsk 2002.

- Òd „Skôrbu” do „Stegnë”. 150 lat czasopiśmiennictwa kaszubskiego, red. D. Kalinowski, Wejherowo–Słupsk–Gdańsk 2017.
- OLSZEWSKI T., *Między przelomami. O literaturze ostatniej dekady PRL-u*, Warszawa 2015.
- OSTROWSKI K., *„Pomerania” na tle czasopiśmiennictwa kaszubsko-pomorskiego*, Gdańsk 1980.
- PESTKA S., *Drogi i bezdroża literatury regionalnej*, [w:] TENŻE *Regionalizm w sztuce*, Gdańsk 1972, s. 19-44.
- PESTKA S., *Piśmiennictwo kaszubsko-pomorskie a kultura literacka regionu*, „Pomerania” 1975, nr 5, s. 3-8.
- PESTKA S., *Stan i perspektywy pamiętnikarstwa na Pomorzu*, Wdzydze 1972, s. 3-18.
- PESTKA S., *W zwierciadle beletrystyki*, „Pomerania” 1986, nr 1, s. 25-29; nr 2, s. 20-23.
- Potrzeba sacrum. Literatura polska okresu PRL-u*, red. M. Ołdakowska-Kuflowa, W. Felski, Lublin 2012.
- Pro memoria Jan Piepka (1926-2001)*, zebrał, oprac. wstęp J. Borzyszkowski, Gdańsk 2013.
- PROKOP-JANIEC E., *Etniczność*, [w:] *Kulturowa teoria literatury. Główne pojęcia i problemy*, red. M.P. Markowski, R. Nycz, Kraków 2016, s. 409-432.
- PROKOP-JANIEC E., *Etnopoetyka oraz Powieść etnograficzna a kultury mniejszości*, [w:] *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, red. T. Walas, R. Nycz, Kraków 2012, s. 185-228; 541-564.
- PUZDROWSKI E., *Poezja to nie tylko muszelka słowa*, [w:] J. ZBRZYCA, *Wieczórny widnik*, red. S. Janke, oprac. J. Misiak, Gdańsk 2002, s. 163-164.
- RUDAŚ-GRODZKA M., *Sfinks słowiański i mumia polska*, Warszawa 2013.
- SAMP J., *Jan Zbrzyca wśród poetów kaszubskich*, [w:] *Z zaborzkiego matecznika. O Stanisławie Pestce – Janie Zbrzyca*, Gdańsk 2008, s. 21-33.
- SCHRAMKE G., *Utwory poetyckie Jana Zbrzyca po polsku. Cele tłumaczenia z języka kaszubskiego i trudności w pracy translatorskiej*, [w:] *Tłumaczenia z kaszubskiego. Osoby, techniki i perspektywy*, red. D. Kalinowski, Gdańsk–Wejherowo 2015, s. 117-118.
- SŁAWIŃSKI J., *Zanik centrali*, „Kresy” 1994, nr 2, s. 14-16.
- STRYJSKI K.J., *Cztery dekady i pół. Szkice z dziejów Polski Ludowej*, Katowice 2017.
- Style zachowań romantycznych. Propozycje i dyskusje symposium*, red. M. Janion, M. Zielińska, Warszawa 1986.
- SYNAK B., *Czarno-żółta tożsamość*, „Pomerania” 2011, nr 3, s. 12-14.
- SYNAK B., *Kaszubska tożsamość. Ciągłość i zmiana*, Gdańsk 1998.
- Sześć dekad po kaszubsku*, red. J. Borchmann, M. Tamkun, Bolszewo 2016.
- SZTURC W., *Dialektyka fragmentu i duchowej pełni*, [w:] W. SZTURC, *Ironia romantyczna. Pojęcie, granice i poetyka*, Warszawa 1992.
- TREDER J., *Język i idea prozy A. Jablonszczégò pt. „Namerkôny”*, [w:] *Językowy, literacki i kulturowy obraz Pomorza*, t. II, red. M. Klinkosz, A. Lica, Z. Lica, Gdańsk 2015, s. 199-218.
- ŻMIGRODZKA M., JANION M., *Romantyzm i historia*, Warszawa 1978.

MAJAKI I PRZEBUDZENIE.
PRL W KASZUBSKIEJ PAMIĘCI KULTUROWEJ

Streszczenie

Rok 1989 w zwierciadle literatury kaszubskojęzycznej nie przyniósł diametralnych zmian tematycznych czy stylistycznych. Kaszubska literatura piękna rozwijała się w swoim własnym tempie, częściowo tylko odzwierciedlając ogólnopolskie zjawiska. Kaszubszczyzna istniała w swej odmienności językowej dla niewielkiej liczebnie grupy odbiorców, nie mając silnego poparcia zewnętrznego i nie wyróżniając się spektakularnymi osiągnięciami publikacyjno-artystycznymi.

Obrazy form istnienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w medium literatury kaszubskojęzycznej po 1989 roku są bardzo rzadkie. W tym zakresie można przywołać zaledwie trzy nazwiska literatów: Stanisława Pestkę (1929-2015), Stanisława Jankego (ur. 1956) oraz Artura Jabłońskiego (ur. 1970), którzy zdecydowali się na głębszą charakterystykę tego czasu.

Słowa kluczowe: Kaszuby; literatura kaszubska; antropologia literatury; studia postzależnościowe.

PHANTOMS AND AWAKENING.
PRL IN THE KASHUBIAN CULTURAL MEMORY

Summary

The year 1989 in the Kashubian literature did not bring any radical thematic or stylistic changes. Kashubian belles-lettres developed at its own pace, only partially reflecting the nationwide phenomena. The Kashubian region existed in its linguistic diversity for a small group of recipients, lacking strong external support and without any spectacular publications and artistic achievements.

The images of the forms of existence of the Polish People's Republic in the literature written in the Kashubian language after 1989 are very rare. In this respect, only three writers who decided to give a more detailed description of this time can be named: Stanisław Pestka (1929-2015), Stanisław Janke (born in 1956) and Artur Jabłoński (born in 1970).

Key words: Kashubia; Kashubian literature; literary anthropology; post-dependence studies.

Translated by Rafał Augustyn